

УДК 336.745

DOI: 10.31891/2307-5740-2021-292-2-23

НАГОРНИЙ П. Д.

ORCID ID: 0000-0002-3569-2313

e-mail: p_nagorny@yahoo.com

Хмельницький кооперативний торговельно-економічний інститут

ДЕЛЕГОВАНА МОДЕЛЬ ГРОШОВОГО ОБІГУ: ЕФЕКТИВНІСТЬ РОБОТИ УПОВНОВАЖЕНИХ БАНКІВ

Не дивлячись на інтенсивне впровадження у банківській сфері ІТ-технологій, наслідком чого є інтенсивний розвиток безготівкових розрахунків, навіть при постійному збільшенні безготівкових розрахунків, грошова маса поза банками постійно збільшується, тим самим залишається проблема забезпечення кількості та якості готівки. До 2016 року відповідальність за забезпечення якості готівки в обігу та її розмінності було покладено Національний банк України, однією із функцій якого є забезпечення державної грошово-кредитної політики. У пошуках ефективної політики в організації готівкового обігу Правління Національного банку України у 2016 році започаткувало перехід до делегованої моделі забезпечення готівкового обігу, що передбачає участь у забезпеченні готівкового обігу безпосередньо Національного банку та уповноважених банків і СІТ-компаній за правилами та під його контролем.

Автором статті проведений аналіз результатів впровадження делегованої моделі стратегії готівкового обігу в питаннях забезпечення якості готівки, її достатності поза банками, повноти виконання уповноваженими банками функцій у забезпеченні заявок комерційних банків на підкріплення та приймання надлишків готівки, достатності розроблених заходів функціонування делегованої моделі стратегії готівкового обігу в країні.

При дослідженні теми автором зроблені висновки про наявність на даний час ризику втрати контролю за якістю готівки в обігу, а також забезпечення готівки у необхідній кількості за вимогою комерційних банків через недосконалість встановлених відносин між регулятором і уповноваженими банками та технічною і організаційною неготовністю для виконання цього завдання зі сторони уповноважених банків. На думку автора однією із причин повільного переходу до делегованої моделі готівкового обігу є те, що уповноваженим банкам вигідно працювати на себе, використовуючи запаси Національного банку. Вирішення цієї проблеми Національним банком України можливе шляхом внесенням певних коректив у нормативно-правову документацію.

Ключові слова: стратегія готівкового обігу, уповноважені банки, делегована модель готівкового обігу.

PAVLO NAGORNY

Khmelnitskyi Cooperative Trade and Economic Institute

DELEGATED CASH CIRCULATION MODEL: EFFICIENCY OF AUTHORIZED BANKS

Despite the intensive introduction of IT technologies in the banking sector, resulting in the intensive development of non-cash payments, even with the constant increase in non-cash payments, the money supply outside banks is constantly increasing, thus the problem of ensuring quantity and quality of cash. Until 2016, the responsibility for ensuring the quality of cash in circulation and its exchangeability was assigned to the National Bank of Ukraine, one of the functions of which is to ensure the state monetary policy. In search of an effective policy in the organization of cash circulation, the Board of the National Bank of Ukraine in 2016 initiated the transition to a delegated model of cash circulation, which involves participation in cash circulation directly by the National Bank and authorized banks and SIT companies under the rules and under its control. The author of the article analyzes the results of implementation of the delegated model of cash circulation strategy in issues of cash quality assurance, its sufficiency outside banks, completeness of authorized banks' functions in securing applications of commercial banks for reinforcement and acceptance of cash surpluses, sufficiency of developed measures. In researching the topic, the author concluded that there is currently a risk of losing control over the quality of cash in circulation, as well as providing cash in the required amount at the request of commercial banks due to imperfect relations between the regulator and authorized banks and technical and organizational unpreparedness of authorized banks. According to the author, one of the reasons for the slow transition to the delegated model of cash circulation is that it is profitable for authorized banks to work for themselves, using the reserves of the National Bank. The solution of this problem by the National Bank is possible by making certain adjustments to the regulatory documentation.

Keywords: cash circulation strategy, authorized banks, delegated cash circulation model.

Постановка проблеми

Рациональна організація грошового обігу є одним із ефективних засобів вирішення гострих проблем сучасного етапу розвитку економіки України. Учасниками грошового обігу в країні виступають Національний банк України, установи комерційних банків та небанківських фінансових організацій, юридичні та фізичні особи країни. Грошовий обіг – рух готівки і виконання нею функцій засобу обігу та платежу. Грошовий обіг забезпечує кругообіг товарів та послуг у процесі розширеного відтворення і здійснюється в межах грошової системи певної країни [1].

Процес забезпечення грошового обігу в країні є доволі громіздким і витратним. Згідно з діючим законодавством основна вага цього питання припадає на Національний банк України, як центральний банк дворівневої банківської системи, на який донедавна було покладено виключне право введення в обіг (емісія) банкнот і монет, організація їх обігу та вилучення з обігу – контрольована модель [2].

Світовий досвід у своїй практиці часто використовує інші моделі стратегії готівкового обігу – частково контрольовану модель та делеговану модель. Враховуючи трансформаційні процеси у

Національному банку України та приймаючи до уваги світовий досвід та розвиток АТ-технологій постановою Правління Національного банку України від 18.06.2015 № 391 була затверджена Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року, яка передбачає забезпечення ефективного, безперебійного та безпечного проведення операцій з готівкою. Згідно з цією концепцією Національний банк України наразі впроваджує делеговану модель стратегії грошового обігу [3].

Впровадивши делеговану модель стратегії грошового обігу постає цілий ряд запитань, необхідних для їх вирішення Національним банком України, уповноваженими банками та комерційними банками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

На сьогоднішній питання організації і регулювання грошового обігу є одним із основних завдань Національного банку України в контексті зменшення витрат на перевезення та обробку готівки з одночасним покращенням якості готівки, що знаходиться в обігу. В останні роки цьому питанню багато уваги приділяється українськими вченими та практиками: Федець А.М., Євдокімова М.О., Чайковський Я. тощо. У переважній більшості наукових дописів дослідження зорієнтовані на загальні тенденції розвитку готівкового грошового обігу або безготівкових розрахунків. В той же час Федець А.М. порушує питання пошуку різноманітних варіантів його трансформації та надання пропозицій щодо удосконалення механізму державного регулювання ринку послуг з перевезення та інкасації коштів в Україні, підвищення ролі та іміджу Національного банку як незалежного центрального банку України, виступає за впровадження альтернативної схеми готівкового обігу Національного банку – делегованої моделі організації готівкового обігу з підвищенням вимог для отримання статусу уповноважених банків [4, с. 235–236, 238]. Євдокімова М.О. підтримує доцільність впровадження Національним банком України концепції забезпечення грошового обігу в Україні, перехід від частково делегованої моделі до делегованої за досвідом Великобританії, Бразилії, Швеції, Нідерландів, Фінляндії [5, с. 100]. Ярослав Чайковський вказує на необхідність виявлення найбільш суттєвих проблем і визначення конкретних напрямів удосконалення організації роботи банків з готівкою та розвитку безготівкових розрахунків [6, с. 110].

Впровадження делегованої моделі в банківській системі на даному етапі вирішує питання зменшення витрат на організацію готівкового обігу для Національного банку України і в той же час впливає на зміну якості готівки в обігу. Через це впровадження делегованої моделі грошового обігу потребує подальших досліджень для визначення конкретних напрямів ефективного використання запасів готівки Національного банку, переданих на зберігання уповноваженим банкам, посилення контролю за якістю готівки, що випускається в обіг уповноваженими банками та установами банків; сприяння залученню до оброблення готівки СІТ-компаній.

Формулювання цілей

Вивчення впливу впровадження делегованої моделі на якість готівки в обігу, виявлення вагомих проблем і визначення конкретних напрямків удосконалення організації роботи уповноважених банків з готівкою є актуальною для сьогоднішнього дня. Розкриттю цих питань приурочені матеріали статті.

Вклад основного матеріалу

Незважаючи на чітко виражений стрімкий ріст безготівкових розрахунків в країні, загальна грошова маса, що знаходиться у обігу, постійно росте. Так за даними річного звіту Національного банку України за 2019 р. приріст готівки в обігу у 2019 році у порівнянні з 2018 роком становить 24,9 млрд грн (6,22 %) [7], за 2020 р. кількість банкнот в обігу збільшилася на 77,2 млн шт. (на 2,6 %), монет – на 181,9 млн шт. (на 1,4 %) (рис. 1) [8].

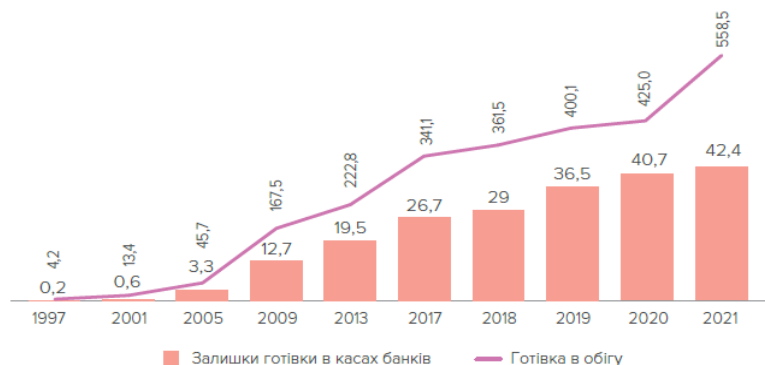

Рис. 1. Залишки готівки в обігу та залишки готівки в касах банків [8, с. 113]

До 2015 року організація готівкового обігу в Україні забезпечувалась відповідно до Стратегічної програми з удосконалення організації готівкового обігу в Україні на 2013–2018 роки, затвердженої постановою Правління Національного банку України від 28.09.2012 № 399. Проте враховуючи трансформаційні процеси у Національному банку України, світовий досвід та розвиток АТ-технологій

постановою Правління Національного банку України від 18.06.2015 № 391 була затверджена Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року. Для реалізації Комплексної програми потребувала коригування концепції організації готівкового обігу для забезпечення ефективного, безперебійного та безпечного проведення операцій з готівкою, а також поступового зниження долі готівкового обігу на користь безготівкового (проект А.9 Комплексної програми: Забезпечити подальший розвиток безготівкових розрахунків з використанням електронних платіжних засобів – «Cashless economy»).

Для визначення Концепції готівкового обігу в Україні перед Правлінням Національного банку України постала гостра задача забезпечити детальний аналіз необхідних інвестицій для визначення політики з організації готівкового обігу. Ефективність політики мала бути оцінена з урахуванням загальноєвропейських тенденцій відповідно до основних завдань Національного банку України з організації готівкового обігу, зокрема:

- забезпечення потреб економіки регіонів банкнотами та монетами усіх номіналів і побудова ефективної структури готівки в обігу;
- забезпечення надійної схоронності готівки та дотримання належних умов її зберігання;
- можливість здійснення обліку банкнот і монет в резервних фондах, запасах та їх руху за операціями з готівкою;
- контроль за якістю готівки;
- оброблення банкнот на автоматизованих системах для повторного випуску в обіг придатної готівки та своєчасне вилучення з обігу не придатних до обігу банкнот.

Разом з цим, відповідно до світової практики за Національним банком беззаперечно залишається функція емісійного центру та регулятора, що визначено на законодавчому рівні, зокрема:

- монопольне право на здійснення емісії національної валюти та прийняття рішення щодо організації готівкового обігу в країні. Зазначені переваги (стаття 7 Закону України «Про Національний банк»);
- виключне право введення в обіг (емісія) банкнот і монет, організація їх обігу та вилучення з обігу (Стаття 34 Закону України «Про Національний банк»).

При виборі моделі концепції готівкового обігу в Україні враховувався світовий досвід та аналізувались переваги та недоліки вже впроваджених на світовому банківському ринку моделей, табл. 1.

Таблиця 1

Переваги та недоліки моделей стратегії готівкового обігу [складено автором]

Варіант моделі стратегії готівкового обігу	Переваги	Недоліки
Контрольована модель	Повний контроль за готівковим обігом	Необхідність значних капіталовкладень
	Оперативне реагування на потреби економіки в готівці	Високі операційні витрати Національного банку України
Частково контрольована модель	Контроль Національного банку за готівковим обігом в цілому	Капіталовкладення та високі операційні витрати
	Можливість коригувати диспропорції забезпечення готівкового обігу	Менший рівень контролю за обігом готівки в цілому
Делегована модель	Мінімальні операційні витрати Національного банку	Ризик втрати контролю за готівковим обігом
	Часткова відмова від капіталовкладень	Відсутність інфраструктури третіх компаній
	Перенесення витрат на комерційний сектор (у т.ч. агентів)	

Зважаючи на світові тенденції, трансформаційні процеси, що відбувались в Національному банку України, впровадження проекту «Cashless economy» найбільш доцільною з точки зору зниження витрат Національного банку та ефективності в середньостроковій та довгостроковій перспективі визначено делеговану модель. Делегована модель визначена в Концепції готівкового обігу, затвердженій рішенням Правління Національного банку України від 11.08.2016 № 207-рш. Ця концепція передбачає поступовий перехід від частково контрольованої моделі організації готівкового обігу, яка існувала в Україні, на делеговану модель [9].

Делегована модель застосовується у Великобританії, Бразилії, Нідерландах, Фінляндії та Швеції. Суть делегованої моделі організації готівкового обігу полягає у тому, що забезпечення готівкою регіонів буде здійснюватися не тільки Національним банком України, але і уповноваженими банками. Для цього Національний банк передає частину своїх запасів готівки на зберігання уповноваженим банкам, що відповідають низці критеріїв, та нормативно врегульовує зазначені процеси. Забезпечення готівкового обігу в регіонах здійснюватиметься інфраструктурою уповноважених банків, а в перспективі – і з залученням третіх учасників (СІТ-компаній) за правилами та під контролем Національного банку.

Про зміну моделі готівкового обігу в Україні мова йде більше 10 років. І тільки в 2016 році розпочата робота по її впровадженню.

З метою реалізації концепції організації готівкового обігу в Україні:

1. Створено спільну з АТ «Ощадбанк» робочу групу з розгляду питань щодо передавання частини функцій забезпечення готівкового обігу банкам України відповідно до розпорядження Національного банку України від 18.08.2020 № 3115-р.

2. Рішенням Правління Національного банку від 28.09.2016 № 316-рш затверджено План дій з реалізації Концепції організації готівкового обігу в Україні.

3. Відповідно до Плану дій на розгляд Правління Національного банку України підготовлено пропозиції:
– про критерії та порядок відбору банків, які можуть залучатись до зберігання запасів готівки Національного банку України;

– щодо визначення ліквідного забезпечення зі зберігання банками України запасів готівки НБУ;

– проєкт нормативно-правових актів про порядок передавання запасів готівки на зберігання до уповноважених банків України. Після обговорення у колах науковців, банкірів, практиків Правлінням НБУ затверджено Положення про передавання запасів готівки на зберігання до уповноважених банків [10].

Враховуючи, що при виборі делегованої моделі одночасно із вигодою щодо зниження витрат Національного банку, присутні ризики втрати контролю за якістю готівки в обігу, ризики втрати поширення підробок в обігу та ризики втрати готівки, ризики забезпечення готівки за вимогою комерційних банків. Зменшення рівня ризиків залежить від реалізації заходів, затверджених Планом дій. З метою пом'якшення ризиків Національним банком України визначено та впроваджено низку нормативних документів, зокрема:

1. Положення про критерії та порядок відбору банків, які можуть залучатися до зберігання запасів готівки Національного банку України, затверджене постановою Правління Національного банку від 28.09.2016 № 389). Змінами до Положення про критерії та порядок відбору банків, які можуть залучатися до зберігання запасів готівки Національного банку України, допущено до відбору банки, яких включено Національним банком до переліку системно важливих.

2. Положення про передавання запасів готівки на зберігання до уповноважених банків, затверджене постановою Правління Національного банку від 07.12.2016 № 408.

3. Рішення Правління Національного банку від 05.10.2016 № 324-рш «Про пілотний проєкт у Житомирській та Тернопільській областях з реалізації Концепції організації готівкового обігу в Україні». На виконання цього Рішення відповідно до розпорядження Національного банку від 07.10.2016 № 4115 - р «Про впровадження в Житомирській та Тернопільській областях пілотного проєкту з реалізації Концепції організації готівкового обігу в Україні» в Житомирській та Тернопільській областях запроваджено пілотний проєкт – перехідний варіант, що започаткував перехід до делегованої моделі готівкового обігу. У перехідний період функції із забезпечення цих регіонів готівкою здійснювалось як підрозділами уповноважених банків АТ «Ощадбанк» та АТ КБ «ПРИВАТБАНК», так і підрозділами грошового обігу сусідніх регіонів (Хмельницький – Тернопільського регіону; Київ – Житомирського регіону). Графік подальшого передавання функцій Національного банку із забезпечення готівкового обігу регіонів уповноваженими банками формувався та коригувався за результатами пілотного проєкту. Поступово географія діяльності уповноважених банків розширювалась. Сьогодні уповноважені банки зберігають запаси готівки Національного банку в усіх регіонах України, мають можливість та зобов'язані здійснювати касове обслуговування банків, зокрема забезпечувати потреби банків регіону в придатній готівці та приймання від банків готівки, у тому числі невідсортованої. У разі відмови уповноваженого банку в касовому обслуговуванні банків Національний банк вживає невідкладних заходів та забезпечує відповідне реагування. Резервне обслуговування готівкового обігу до сьогодні забезпечується додатково підрозділами грошового обігу Департаменту грошового обігу Національного банку України в Харківській, Дніпропетровській, Львівській, Одеській та Хмельницькій областях, а також Центральним сховищем у м. Київ та Київській області.

У перспективі у власності НБУ залишаться лише два касових центри, що забезпечуватимуть зберігання банкнот і монет у резервних фондах, запасах готівки та підкріплення банків, уповноважених банків і третіх учасників готівкового циклу – у Києві та Львові. Наразі статус уповноважених банків, які можуть залучатись до зберігання запасів готівки Національного банку на сьогодні мають 4 банки:

1. Акціонерне товариство "Державний ощадний банк України" (14 підрозділів).

2. Акціонерне товариство Комерційний банк "ПриватБанк" (30 підрозділів).

3. Акціонерне товариство "Райффайзен Банк Аваль" (22 підрозділи).

4. Акціонерне товариство "Перший Український Міжнародний Банк" (6 підрозділів).

Відповідно до Положення про передавання запасів готівки на зберігання до уповноважених банків, затвердженого постановою правління Національного банку України від 07.12.2016 № 408 (далі – Положення № 408), між Національним банком України та Банком, уповноваженим на зберігання запасів готівки, укладається Договір про зберігання запасів готівки Національного банку України, яким передбачаються умови передавання на зберігання до уповноваженого банку запасів готівки Національного банку; зменшення запасів готівки на зберіганні; збільшення запасів готівки на зберіганні (ураховуючи готівку, що підлягає перерахуванню); підкріплення запасів готівки на зберіганні; вивезення із запасів готівки на зберіганні придатної та не придатної до обігу готівки та забезпечення виконання зобов'язань (застава).

Положенням № 408 також нормативно врегульовані вимоги щодо умов зберігання запасів Національного банку уповноваженими банками та порядку обліку операцій із запасами. Для здійснення контролю за діями уповноважених банків та відповідністю фактичних залишків запасів готівки даним обліку Національним банком здійснюються ревізії запасів готівки на зберіганні та готівки операційної каси в національній валюті уповноваженого банку, що зберігається в сховищі разом із запасами готівки, а також

перевірку порядку їх зберігання. У разі виявлення порушень порядку зберігання та невідповідності фактичних залишків даним обліку запасів готівки на зберіганні – вживаються адекватні виявленим порушенням заходи впливу: від штрафів до скасування ліцензій на здійснення таких операцій.

Перелік підрозділів уповноважених банків у регіонах України та їх адреси Національний банк України офіційно розміщує на сторінці офіційного Інтернет-представництва Національного банку України: <https://bank.gov.ua/uah/authoriz-bank//> для комунікацій між банками з метою поліпшення роботи банківської системи. На теперішній час уповноважені банки отримують підкріплення запасів на зберіганні як у Центральному сховищі, так і в присутніх в регіонах підрозділах грошового обігу. Розрахунки за готівку, що знаходиться на зберіганні (попередня оплата), здійснюються уповноваженими банками під час випуску готівки в обіг через власні операційні каси клієнтам банку чи здійснюючи касове обслуговування банків (видача готівки іншому банку). Підкріплення запасів готівки на зберіганні в уповноваженому банку здійснюється Національним банком безкоштовно (без комісії). Такі пільги сприяють стрімкому збільшенню обсягів підкріплень запасів готівки на зберіганні в уповноважених банках.

За 2020 рік до запасів готівки Національного банку на зберіганні в уповноважених банках від підрозділів грошового обігу Департаменту грошового обігу (далі – підрозділи грошового обігу) та Центрального сховища надійшло 195,7 млрд грн. Це більше на 25,3 млрд грн, ніж у 2019 році (170,4 млрд грн). Зазначену готівку уповноважені банки використовували для поповнення своїх операційних кас. Водночас уповноважені банки вивезли до Національного банку із запасів готівки на зберіганні 8,4 млрд грн, зокрема майже 7,9 млрд грн непридатної до обігу готівки (у 2019 році – 18,3 млрд грн, зокрема непридатної до обігу готівки – 7,7 млрд грн відповідно) [8, с. 111].

Проте є і зворотня сторона статусу уповноваженого банку (витратна), зокрема:

- приймання від банків надлишків готівки, в тому числі невідсортованої;
- оброблення готівки на автоматизованому обладнанні для повторного випуску в обіг придатної готівки (поточні витрати);
- придбання обладнання для автоматизованої обробки готівки (додаткові інвестиції);
- отримання від Національного банку запасів (емісійної та придатної готівки) та здавання в НБУ не придатної до обігу (транспортні, вантажні роботи, експлуатація приміщення для зберігання готівки);
- у разі відсутності в регіоні підрозділів Національного банку обов'язкове приймання від населення банкнот, пошкоджених вогнем, водою, різними рідинами або хімікатами (за винятком банкнот, забруднених спеціальним розчином унаслідок несанкціонованого втручання в спецпристрій для зберігання цінностей та банкнот, пошкоджених під час надзвичайного режиму), які спричинили флюоресценцію, деструкцію та обуглення паперу на окремих ділянках або по всій площі банкноти, якщо разом з пошкодженими ділянками збереглося не менше ніж 55 % її початкової площі та банкнот, забруднених хімічними та радіоактивними речовинами, будь-якими токсичними органічними субстанціями, що впливають або за певних умов можуть негативно впливати на здоров'я людини. В подальшому зазначені банкноти мають надсилатись до підрозділів Національного банку України для їх дослідження та експертизи. У цьому напрямку уповноважені банки менш активно пропонують свої послуги, оскільки вони потребують значних капіталовкладень: придбання обладнання, розширення штату касових працівників для оброблення готівки, а також поліпшення умов схоронності готівки (облаштування сховищ, придбання сертифікованих сейфів тощо).

Національний банк сприяє розвитку делегованої моделі. На сьогоднішній день розширено можливості уповноважених банків у зберіганні запасів готівки шляхом додаткового врегулювання низки питань, що сприятиме оперативному забезпеченню регіонів готівкою та здійсненню операцій із запасами готівки Національного банку України на зберіганні в уповноважених банках, зокрема:

- Національний банк розширив можливості зберігання уповноваженими банками запасів готівки у визначених ними сховищах та/або сейфах, що використовуються в якості сховищ;
- в тих регіонах, де відсутні підрозділи Національного банку, уповноважені банки отримали переважне право на оренду приміщень сховищ та касових вузлів Національного банку, що є державною власністю;
- врахував логістичні можливості уповноважених банків з обслуговування регіонів готівкою та розширив можливості територіального розташування сховищ/сейфів, в яких зберігаються запаси готівки;
- надав право уповноваженим банкам страхувати готівку, що перевозиться власним підрозділом інкасації, а також залучати до перевезення запасів готівки підрозділ інкасації іншого банку або юридичної особи, яка отримала від Національного банку ліцензію на надання банкам послуг з інкасації. Наразі 10 компаній – юридичних осіб отримали ліцензії Національного банку України на надання банкам послуг з інкасації: ТОВ “СІТ СЕК'ЮРИТИ”, ТОВ “Український сервіс інкасації”, ТОВ “Перша інкасаторська компанія”, ТОВ “О-МЕГА”, ТОВ “Агентство комплексної безпеки – охоронна фірма”, ТОВ “Діамант Сек'юриті”, ТОВ “Панорама Прикарпаття”, ПП “КОМСЕРВІС-БЕЗПЕКА”, ТОВ “КЕШ ЕНД СЕК'ЮРИТИ” Київ, ТОВ “ГЛОБАЛ КОЛЕКШН” Київ.

Аналізуючи стан готівкового обігу в країні після початку впровадження делегованої моделі (2016 р.), слід відмітити значне скорочення кількості готівки, що повертається до Національного банку та його відділів у регіонах від установ банків та уповноважених банків. За відкритими даними «...Національний банк у січні – вересні 2018 року видав банкам (у тому числі, на зберігання в уповноважених банках) майже 114,4 млрд.грн., що на 11,7 % більше, ніж за аналогічний період минулого року. До Національного банку за

дев'ять місяців 2018 року повернулося понад 100,3 млрд грн банкнот (монет) національної валюти (як придатних до обігу, так і зношених), що на 22,6 % менше, ніж за аналогічний період 2017 року» [11]. На кінець 2019 року обсяги підкріплень операційних кас банків (в т.ч. уповноважених), з Національного банку скоротились майже на 11 %, тоді як у 2016 р. частка обсягів підкріплень операційних кас банків з Національного банку становила 100 %. Частка обсягів надходження готівки з операційних кас банків та уповноважених банків до НБУ також зменшилася до 67 %, порівняно із 100 % у 2016 р. [12].

Якщо прийняти за основу, що повернення готівки до оборотних кас Національного банку від установ банків пов'язано, в першу чергу, з надлишками готівки у банку, а також вилученням з обігу непридатних до обігу банкнот (значно зношених, зношених та тих, що вилучаються з обігу), то можна однозначно зробити висновок, що маса такої готівки поза банками збільшується, внаслідок чого загальна грошова маса стає менш якісною. Зменшенню якості готівки в обігу сприяє і те, що Національний банк України вніс зміни до тарифної політики, зокрема: збільшив тарифи на підкріплення придатною готівкою (0,4 % від суми отриманої готівки) та запровадив тарифи на приймання надлишків готівки, в т.ч. невідсортованої (0,25 % від суми зданої готівки) за умови, що приймання готівки, в т.ч. невідсортованої до 01.09.2020 здійснювалось безплатно [13].

Ще однією причиною зниження якості готівки в обігу є робота уповноважених банків на свою користь. Уповноважені банки відповідно до вимог «Положення про передавання запасів готівки на зберігання до уповноважених банків та договору про зберігання» отримують безоплатно від Національного банку підкріплення запасів готівки Національного банку України на зберіганні в уповноваженому банку. Враховуючи, що запаси готівки є власністю Національного банку України, випуск їх в обіг здійснюється уповноваженим банком лише з дозволу Національного банку. Після перерахування Уповноваженим банком Національному банку відповідної суми з кореспондентського рахунку, Національний банк надає дозвіл на випуск готівки в обіг. При цьому запаси готівки Національного банку на зберіганні в уповноваженому банку зменшуються, а залишки готівки в операційній касі банку на цю суму збільшуються і банк має право зазначену готівку використати на власний розсуд: видати клієнтам або ж здійснити операцію з продажу на міжбанківському ринку. Додаткова плата (комісія) за отримані готівкові кошти Уповноваженим банком Національному банку не сплачується, тоді як від клієнтів та/або інших банків комісійний дохід отримується відповідно до діючих тарифів. Аналогічний порядок здійснюється банком за наявності надлишку готівки операційної каси. З дозволу Національного банку надлишки готівки операційної каси вкладаються до запасів готівки Національного банку на зберіганні в уповноваженому банку і у разі потреби за погодженням з Національним банком здаються до Національного банку. При цьому банк знову отримує вигоду у розмірі несплачених комісій за здавання до Національного банку України готівки [13].

В принципі, уповноважений банк має мати певні переваги для себе, оскільки він несе додаткові витрати на транспортування та зберігання готівки та видачу клієнтам та/або іншим банкам. Проте логічним було б зазначені переваги мати за умови виконання уповноваженим банком повного спектру функцій Національного банку, що йому делеговані, для забезпечення інтересів не тільки власних, але і банківської системи в цілому. Для цього Уповноваженому банку необхідно інвестувати зекономлені на операціях з готівкою кошти на оновлення парку оперативних великогабаритних автомобілів з високим класом захисту, на оновлення касового обладнання для оброблення готівки та на будівництво/реконструкцію власних сховищ. Діюче Положення про передавання запасів готівки на зберігання до уповноважених банків та інші нормативні документи регулятора не передбачають відповідальності уповноважених банків за невиконання усього спектру делегованих їм функцій та нецільового використання доходу, отриманого внаслідок використання особливого статусу. Тому на сьогоднішній день уповноважені банки в основному забезпечують готівкою власні підрозділи. Буде справедливим, якщо Національним банком буде встановлено обов'язкову квоту на використання запасів готівки Національного банку на зберіганні в уповноваженому банку на власні потреби, а інші запаси будуть спрямовуватись на забезпечення інших установ банків, а також визначить вимоги щодо розподілу отриманої вигоди: на власні потреби та на оновлення обладнання тощо. Це сприятиме розвитку інфраструктури уповноваженого банку на ринку готівкового обігу та, відповідно, вплине на покращення якості готівки в обігу.

Для економії витрат дефіцит готівки на міжбанківському ринку на сьогоднішній день покривається банками між собою без участі Національного банку, що також негативно впливає на якість готівки в обігу, оскільки при здійсненні зазначених операцій відсутній контроль регулятора.

Впливає на зниження якості готівки в обігу наразі і факт відсутності перевірки Національним банком комерційних та уповноважених банків через карантинні обмеження, спричинені COVID-19.

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок

Виходячи з викладеного матеріалу, з метою забезпечення достатності готівки в обігу та її якості якості у перехідний період впровадження делегованої моделі грошового обігу НБУ варто:

- посилити свою діяльність за рахунок наявних потужностей в регіонах (Дніпро, Одеса, Львів, Харків, Хмельницький);
- вирішити питання ефективного використання запасів готівки Національного банку, переданих на зберігання уповноваженому банку, за рахунок введення обов'язкового нормативу використання частини

запасів готівки Національного банку безпосередньо уповноваженим банком на безоплатній основі та видачі іншої частини банківським установам в регіоні (наприклад, у пропорції 1:3) за визначену Національним банком ціну. У разі незабезпечення зазначених нормативів передбачити сплату уповноваженим банком Національному банку комісії у відповідності до діючих тарифів Національного банку України;

– посилити контроль за якістю готівки, що випускається в обіг уповноваженими банками та комерційними банками;

– сприяти якнайшвидшому залученню до оброблення готівки СІТ-компаній. Тут доречним є пільгове кредитування СІТ-компаній для оснащення ними приміщень, придбання обладнання, оперативного автотранспорту, в тому числі за рахунок фінансового лізингу.

Література

1. Лютий І. О. Грошовий обіг // Енциклопедія Сучасної України / гол. редкол. : І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін. ; НАН України, НТШ. – Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. – URL : http://esu.com.ua/search_articles.php?id=32040 (дата звернення 2.05.2021).
2. Про Національний банк України : Закон України від 20 травня 1999 року, № 679-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 29. – Ст. 238.
3. Про затвердження Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 року : Постанова НБУ від 18.06.2015 № 391. – URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0391500-15#Text> (дата звернення 2.05.2021)
4. Федець А.В. Удосконалення механізму державного регулювання ринку надання послуг з інкасації коштів та перевезень валютних цінностей в Україні / А.В. Федець // Ефективність державного управління. – 2019. – Вип. 3 (60). Ч. 2. – Ст.237. – ISSN 2070-4011.
5. Євдокімова М.О. Стан готівкового грошового обігу та безготівкових розрахунків в Україні / М.О. Євдокімова // Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова. – 2018. – Том 3. Вип. 1 (66). – С. 98–103.
6. Чайковський Я. Грошовий обіг в Україні: сучасний стан, проблеми та напрями удосконалення організації / Я. Чайковський // Монетарна Політика. Світ фінансів. – 2018. – 2(55). – С. 114–122.
7. Річний звіт 2019 рік / Національний банк України. – URL : https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/annual_report_2019.pdf?v=4
8. Річний звіт 2020 рік / Національний банк України. – URL : https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/annual_report_2020.pdf?v=4 (дата звернення 2.05.2021)
9. Концепція організації готівкового обігу в Україні. – URL : https://bank.gov.ua/ua/file/download?file=Cash_management_strategy_pr_2016-08-08.pdf (дата звернення 10.09.2020).
10. Положення про передавання запасів готівки на зберігання до уповноважених банків : затв. постановою правління НБУ від 07.12.2016 № 408. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0408500-16#Text> (дата звернення: 1.10.2020).
11. Уповноважені банки розширюють свою діяльність із забезпечення готівкою в регіонах України. – URL : <https://bank.gov.ua/ua/news/all/upovnovazheni-banki-rozshiryuyut-svoyu-diyalnist-iz-zabezpechennya-gotivkoju-v-regionah-ukrayini> (дата звернення 2.05.2021)
12. НБУ значно скоротив підтримку банків готівкою. – URL : <https://bankruptcy-ua.com/news/15472> (дата звернення 2.05.2021)
13. Тарифи на послуги з касового обслуговування банків у національній валюті України. – URL : https://bank.gov.ua/files/EDBO/Tariffs_EDBO_KO_Banks.pdf (дата звернення 2.05.2021)

References

1. Liutyi I. O. Hroshoviy obih // Entsyclopedia Suchasnoi Ukrainy / hol. redkol. : I.M. Dziuba, A.I. Zhukovskiy, M.H. Zhelezniak ta in. ; NAN Ukrainy, NTS. – Kyiv : Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy, 2006. – URL : http://esu.com.ua/search_articles.php?id=32040 (data zvernennia 2.05.2021).
2. Pro Natsionalnyi bank Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 20 travnia 1999 roku, № 679-XIV // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 1999. – № 29. – St. 238.
3. Pro zatverdzhennia Kompleksnoi prohramy rozvytku finansovoho sektoru Ukrainy do 2020 roku : Postanova NBU vid 18.06.2015 № 391. – URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0391500-15#Text> (data zvernennia 2.05.2021)
4. Fedets A.V. Udoshkonalennia mekhanizmu derzhavnogo rehuliuвання rynku nadannia posluh z inkasatsii koshtiv ta perevezhen valiutnykh tsinnostei v Ukraini / A.V. Fedets // Efektyvnist derzhavnogo upravlinnia. – 2019. – Vyp. 3 (60). Ch. 2. – St.237. – ISSN 2070-4011.
5. Yevdokimova M.O. Stan hotivkovoho hroshovoho obihu ta bezhotivkovykh rozrakhunkiv v Ukraini / M.O. Yevdokimova // Visnyk ONU imeni I.I. Mechnykova. – 2018. – Tom 3. Vyp. 1 (66). – S. 98–103.
6. Chaikovskiy Ya. Hroshoviy obih v Ukraini: suchasnyi stan, problemy ta napriamy udoshkonalennia orhanizatsii / Ya. Chaikovskiy // Monetarna Polityka. Svit finansiv. – 2018. – 2(55). – S. 114–122.
7. Richnyi zvit 2019 rik / Natsionalnyi bank Ukrainy. – URL : https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/annual_report_2019.pdf?v=4
8. Richnyi zvit 2020 rik / Natsionalnyi bank Ukrainy. – URL : https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/annual_report_2020.pdf?v=4 (data zvernennia 2.05.2021)
9. Kontseptsiia orhanizatsii hotivkovoho obihu v Ukraini. – URL : https://bank.gov.ua/ua/file/download?file=Cash_management_strategy_pr_2016-08-08.pdf (data zvernennia 10.09.2020).
10. Polozhennia pro peredavannia zapasiv hotivky na zberihannia do upovnovazhenykh bankiv : zatv. Postanovoiu pravlinnia NBU vid 07.12.2016 № 408. – URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0408500-16#Text> (data zvernennia: 1.10.2020).
11. Upovnovazheni banki rozshyriuiut svoiu diialnist iz zabezpechennia hotivkoju v rehiionakh Ukrainy. – URL : <https://bank.gov.ua/ua/news/all/upovnovazheni-banki-rozshyriuyut-svoyu-diyalnist-iz-zabezpechennya-gotivkoju-v-regionah-ukrayini> (data zvernennia 2.05.2021)
12. NBU znachno skorotyv pidtrymku bankiv hotivkoju. – URL : <https://bankruptcy-ua.com/news/15472> (data zvernennia 2.05.2021)
13. Taryfy na posluhy z kasovoho obsluhovuvannia bankiv u natsionalnii valiuti Ukrainy. – URL : https://bank.gov.ua/files/EDBO/Tariffs_EDBO_KO_Banks.pdf (data zvernennia 2.05.2021)

Надійшла / Paper received : 02.05.2021

Надрукована/Printed : 01.06.2021